

RONDDOLEN

Bedreiging

Amerikaanse vogelkers, Corsicaanse den, nijlgans en Canadese gans; alleen de namen al zeggen voldoende over de exotische oorsprong van veel van onze planten en dieren. De globalisering gaat aan de natuur niet voorbij. Reizigers brengen – bewust of onbewust – planten en dieren uit het buitenland mee en veel soorten raken hier na kortere of langere tijd helemaal ingeburgerd.

Dat lijkt op het eerste gezicht niet zo erg en je zou zelfs kunnen denken dat onze flora en fauna erdoor verrijkt worden. Niets is echter minder waar. Bijna altijd gaat de introductie van exoten ten koste van onze eigen inheemse soorten. In de bosbouw heeft de Amerikaanse vogelkers niet voor niets de naam bospest gekregen. Inheemse soorten worden door deze woekerende soort verdrongen.

Hetzelfde zien we bij het Aziatisch lieveheersbeestje. Deze soort is hier geïntroduceerd voor de bestrijding van bladluizen. Daarin schijnt het beestje iets effectiever te zijn dan de meest verbreide inheemse soort, het zevenstippig lieveheersbeestje. De laatste tien jaar heeft het veelkleurige Aziatisch lieveheersbeestje een enorme opmars gemaakt in Nederland. In veel streken heeft het dierje het zevenkoppig lieveheersbeestje grotendeels verdrongen.

En zo zou een lange lijst te maken zijn van nieuw geïntroduceerde inheemse soorten. Helaas wordt er alleen iets tegen gedaan als er economische belangen mee gemoeid zijn, zoals bijvoorbeeld het geval is bij het zebramosseletje.

Soms zijn er met nieuwe soorten ook gezondheidsrisico's in het geding. Te denken valt bijvoorbeeld aan uitheemse teken die gevaarlijke ziekten bij zich kunnen dragen. En ook de steeds vaker opduikende tijgermug vormt als drager van de knokkelkoorts een bedreiging voor onze gezondheid. De soort wordt onopzettelijk geïmporteerd met uitheemse planten. Doordat ook dieren over complete werelddelen getransporteerd worden, worden uitheemse ziekten mee verspreid. In veel gevallen is er onder de lokale dieren – en soms ook onder mensen – een zekere immuniteit voor inheemse ziekten opgebouwd. Pas als dieren op een nieuwe plek terechtkomen, blijkt hoe verwoestend de gezondheidsrisico's kunnen zijn. Er is dus alle reden om import van buitenlandse dieren en planten zo veel mogelijk tegen te gaan.

Hiet de Zwerfer

OVER LEVEN

PADDENSTOELWEIDE – De vereniging Natuurmonumenten biedt de honderdjarige Nederlandse Mycologische Vereniging (NMV) donderdag als cadeau de mogelijkheid een zogenaamde paddenstoelenboomweide te ontwikkelen. Het is de bedoeling dat het gebied naast het Voorsterbos in de Noordoostpolder zo wordt aangelegd dat er veel bedreigde en zeldzame soorten paddenstoelen gaan verschijnen. De weide komt op een stuk voormalige landbouwgrond en wordt een halffopen landschap, begraasd door runderen. Van 23 hectare wordt volgend jaar de stikstofrijke toplaag verwijderd. Daarna wordt het gebied met bomen ingeplant, zodanig dat een boomweidelandschap ontstaat. Een dergelijke biotoop komt in Nederland nauwelijks voor, maar voorbeelden elders in Europa laten zien dat dit type landschap vaak rijk is aan zeldzame paddenstoelen. De boomweide wordt samengevoegd met een stuk van het Voorsterbos dat zijn mycologische waarde al heeft bewezen. Dit haagbeukenbos op keileem herbergt namelijk 370 soorten paddenstoelen. **LEMMING** – De natuurlijke geboortegolven van lemmingen lijken voorbij als gevolg van de klimaatverandering. Tot die slotomslag komt de Noorse onderzoeker K. Kausrud in het wetenschappelijke tijdschrift Nature. Normaal gesproken zijn er eens in de drie tot vijf jaar enorme geboortegolven onder deze knaagdieren. De verandering schrijft de bioloog vooral toe aan de slechte sneeuw door opwarming van de aarde. In normale tijden smelt er een dun laagje sneeuw op de bodem, waardoor een holte ontstaat met de bovenliggende sneeuwlaag. Lemmingen kunnen die holte gebruiken. Ze kunnen bij hun voedsel, mos, komen en zijn veilig voor poolvossen. Door de klimaatverandering smelt het ijs en vriest het weer op. Daardoor wordt het mos ontogankelijk voor de lemmingen. Ze zijn ook gemakkelijker te pakken in open terrein, nu ze niet meer in de holten kunnen wegkruipen. De wijziging in de populatiedynamiek heeft vergaande gevolgen voor het ecosysteem. De vossen grijpen nu kor- en sneeuwvossen. Deze gaan in aantal achteruit. **STADSVOGELPRIJS** – De steden Heerhugowaard, Terneuzen en Zoetermeer zijn dit jaar genomineerd voor de Stadsvogelprijs. De prijs is door Vogelbescherming Nederland uitgeschreven om creatieve projecten voor stadsvogels te stimuleren. De winnaar wordt op 4 december bekendgemaakt. De prijs bestaat uit een geldbedrag van 20.000 euro, te besteden aan een nieuw stadsvogelproject. De genomineerde steden zijn erin geslaagd de bewoners en andere partijen enthousiast te maken voor een vogelproject. Heerhugowaard diende zelfs twee projecten in. De projecten zijn veelomvattend, maar kenmerkend is het grote aantal bewoners dat bij het plan betrokken is. Zo kregen alle bewoners een zakje musenzaad, burens maakten samen nestkasten en scholen hielden musenlessen. Terneuzen ontwikkelde een meerejaarsproject "Vogels alom", dat alle facetten van vogelbescherming omvat. Broeden. Zo is er een oeverwalwaaier en krijgen huizen zogenaamde vogelvides. Het volledige juryrapport is te lezen via vogelbescherming.nl/stadsvogels.

VER DER KIJKEN

november: ▶ 19: 20.00 uur, werkvond van insectenwerkgroep van de KNNV vereniging voor veldbiologie. Locatie: het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Informatie: 0317-453370. ▶ 20: 9.30 uur, natuurwandeling "Paddenstoelen" op landgoed Vijverberg van het complex Marienborn Noord te Arnhem. Start: P-plaats aan Arnhemseweg (N224) komende van de Schelmseweg richting Ede. Informatie: 026-3337312. ▶ 20: 19.30 uur, lezing "Van Mexico naar Patagonië" door Hans Inberg. Locatie: Bezoekerskerk, Schelvenweg 2 te Wageningen. ▶ 20: 10.30 uur, natuurwandeling (20 kilometer) door het Speulder- en Sprielderbos. Start: restaurant Het Boshuis, Sprielderweg 205 te Drie (gemeente Ermelo). Informatie: 06-16678447. ▶ 22: 8.30 uur, excursie "Wintervogels op de Edese Heide". Start: P-plaats De Drieberg tegenover pannekoekhuis De Langenberg. Tip: warme kleding, stevig schoeisel, verrekijker en warme drank. Informatie: 0318-632494. ▶ 22: 15.00 uur, wandelexcursie in Natuurpark Lelystad. Aanmelden: 0320-286130 (tussen 12.00 en 16.00 uur). Informatie: flevolandschap.nl. ▶ 22: 13.00 uur, rondleiding door eendenkooi de Kiersche-wijdekoort. Start: P-plaats aan de Lozedijk ten zuiden van Wanneperveen. Aanmelden: 0527-246644. ▶ 22: 10.00 uur, wandelexcursie "Ganzen trek" in de Vreugderijkerwaard, een uitwaard van de IJssel, bij Zwolle. Start: P-plaats aan de Vreugderijkerweg. Aanmelden: natuurmonumenten.nl/agenda. ▶ 24: 19.30 uur, werkvond van paddenstoelenwerkgroep van KNNV vereniging voor veldbiologie. Locatie: het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Informatie: 0318-618327. ▶ 29: dagexcursie "Natuur met (wa)arde" in onder andere aardkundig monument het Lutterzand en de Kuiperberg. Start: natuurhistorisch museum Natura Docet in Dene-kamp. Aanmelden: 0529-408 404. ▶ t/m 29 januari: expositie natuurfoto's van Edgar Degas in bezoekerscentrum De Trekvogel, Oostvaardersdijk 16 te Almere. Te bezichtigen op zaterdag van 12.00 tot 16.00 uur. Informatie: flevolandschap.nl.

Honkvaste hazelmuis stelt hoge eisen aan leefomgeving

Oog in oog met kieskeurige acrobaat

Nog even en de hazelmuis gaat weer enkele maanden onder zeil. Om de winter door te komen eet dit acrobatische bolletje, dat slechts 15 tot 30 gram weegt, zich eerst tonnetje rond. Voor zoogdierteller Ruud Foppen een uitgelezen moment om de ambassadeur van bosrand en houtsingel uit zijn nestje te lokken.

Aan het begin van de twintigste eeuw kwam de hazelmuis nog bij zijn woonplaats Nijmegen voor, maar tegenwoordig moet Foppen naar het zuidelijkste puntje van Limburg om het knaagdier te vinden. „Zijn leefgebied is behoorlijk ingekrompen”, sombert de ecooloog, die *Muscardinus avellanus* al sinds 1984 „uit liefhebberij” in de peiling houdt. „Vanwege de intensivering en schaalvergroting van de landbouw vergrootten agrariërs hun percelen en benutten ze elke meter vruchtbare grond. De braamrijke zoomvegetaties, favoriet bij hazelmuizen om te schuilen en te nestelen, moesten vaak het veld ruimen of raakten versnipperd.”

Een landschapsschilder zou in de buurt van Vijlen naar hartenlust inspiratie opdoen. Het panorama vanaf de Epenerbaan is prachtig. Maar Foppen heeft vanmorgen meer oog voor de dichte struwelen aan de zonzant van de helling. „Juist tijdens het vruchtseizoen scharrelt de hazelmuis op deze zuidgerichte en zonovergoten randen zijn kostje bij elkaar. Braamkoepeles en dichte mei- en sleedoornstruiken met hazelaar, Gelderse roos, kardinaalsmuts en zoete kers zijn dé plekje waar het voedselaanbod in de herfst het hoogst is. En om zich optimaal te beschermen, maakt hij een nest, meestal vlak onder het dichte bladerdek, vaak in doornige heesters.”

Foppen struint systematisch de bosrand af en treft algauw, tussen de rode kornoelje en de bosrank, een fragiel, rommelig bouwsel aan. Hij trekt voorzichtig aan een braamstengel, waardoor er een lichte rilling door het nestje gaat. Na nog een tikje is er geen teken van leven te bespeuren. Het bolvormige onderkomen bestaat enkel uit grashalmen en bladeren en biedt alleen ruimte aan een alleenstaand dier. Het slaapvertrek lijkt zo uit elkaar te vallen. „Het voortplantingsnest is beduidend steviger en groter, want daar moet een wijfje met drie tot zes jongen in huizen. Bij de geboorte lijken het roze worpjes, maar na vier weken zijn de kleintjes volgroeid en puilt het nest aan alle kanten uit.”

Staartruc

Verderop stuit hij in een steekelige struik op zo'n grassige 'tennisbal', waarin ook wat blad en mos zit verstrengd. Het wijfje koos voor de kraamkamer een zacht

bedje van adelaarsvaren. Helaas, ook deze bewoners blijken naar een andere plek te zijn verkast.

Na enkele honderden meters is het gelukkig raak en tikt Foppen een hazelmuis wakker. Het schep-sel steekt zijn gultige snuit buiten de 'deur'. Aan de opvallend grote kraalogen is af te leiden dat hij liever in het nachtelijk duister actief is, maar voor deze keer belijft het hem overdag uit bed te komen. Het nietige zoogdier – amper 7 centimeter, met staart dubbel zo lang – blijkt allerminst bang uitgevallen en keurt de gluurders amper een blik waardig. „Hij vertrouwt volledig op de beschutting van de bramen”, zegt Ruud, terwijl het beestje omstandig zijn abrikooskleurige vacht begint te poetsen.

Daarna is het tijd voor wat ochtendgymnastiek, waarbij het nut van de borstelig behaarde staart – houvast en evenwicht – zonneklaar wordt. De lenige klauteraar spurt als een aapje over de stekelige braamstengels. Handig bij deze peilsnelle manoeuvres zijn bovendien zijn beweeglijke duimen, waardoor de hazelmuis de voerpoten efficiënt als grijphandjes kan gebruiken.

De dichtstkele leefomgeving maakt het niet eenvoudig de acro-

baat te pakken te krijgen. En zelfs in dat geval rest hem nog een verbluffend foeje om te peuzelen.”

Tegen het einde van de zomer zakt de hazelmuis af naar de lagere struwelen en besrijke houtsingels. Die periode staat in het teken van de voortplanting en het opvetten voor de winter, vertelt Foppen..

Maatwerk

De kleinste telg onder de Europese slaapmuizen stelt hoge eisen aan zijn biotoop. „Een volwassen hazelmuis is behoorlijk honkvast. De afstand die het dier vanaf zijn nest aflegt om te foerageren, bedraagt hooguit 100 meter. Hij zet zelden zijn pootjes op de grond neer, maar verplaatst zich vooral via takken en stengels. Goede verbindingen tussen zowel de verschillende vegetatielagen als de verschillende leefgebieden zijn voor hem van levensbelang. De struwelen en houtwallen moeten geleidelijk overgaan in een gevarieerd, open loofbos, waar de hazelmuis tot april zijn winterslaap houdt.”

„Van belang is dat deze rijke gemeenschappen waar nodig hersteld én goed beheerd worden, benadrukt Foppen. „Doe je niets, dan groeit de boel dicht. Om de

transportbanen voor de hazelmuis open te houden, moeten struwelen worden gekortwiek. Een dergelijke ingreep moet omzichtig gebeuren. Beheer van hazelmuisbiotopen is maatwerk. Zo kan alleen in de winterperiode na 1 december gekapt worden. Op een kleinschalige manier, om te voorkomen dat een te grote oppervlakte tijdelijk als leefgebied ongeschikt wordt, waardoor een populatie lokaal dreigt te verdwijnen.”

De maatregelen komen ook een groot aantal andere dieren en planten ten goede. Foppen noemt de kleine ijsvogelvlinder en de sleedoornpage (twee zeldzame dagvlinders), de geelgors en de grauwe klauwier (beide echte struweel-specialisten) en de levendbarende hagedis en de hazelworm (reptielen die een zonnige bosrand zeker waarderen). „We beschouwen de hazelmuis als ambassadeur van de bosrand.”

Goede, actuele kennis van de populatie blijft noodzakelijk. „Dat is de reden dat we jaar na jaar tellingen doen, zodat we exact weten welke bosranden, grafen en houtsingels bebouwd zijn en welke niet.” Hij schat de Limburgse stand op „enkele honderden” exemplaren. „Voor een muis is dat niet

veel. Om die reden staat de soort als „bedreigd” op de Rode Lijst van zoogdieren.”

Over enkele weken gaat de hazelmuis in winterslaap. Tot eind april ligt het dier op de grond in een vochtige strooisellaag. „De langslaper scheidt een substantie af, waardoor bladeren aan zijn vacht blijven plakken, maar die verder geurloos is. Het zou heel toevallig zijn als een vos of zwijn hem vond.”

Goede, actuele kennis van de populatie blijft noodzakelijk. „Dat is de reden dat we jaar na jaar tellingen doen, zodat we exact weten welke bosranden, grafen en houtsingels bebouwd zijn en welke niet.” Hij schat de Limburgse stand op „enkele honderden” exemplaren. „Voor een muis is dat niet

● Aan de opvallend grote kraalogen is af te leiden dat de hazelmuis liever in het nachtelijk duister actief is. De lenige klauteraar spurt als een aapje door dichte, vaak steekelige, struiken. Handig bij deze peilsnelle manoeuvres zijn zowel de borstelig behaarde staart als zijn beweeglijke duimen, waardoor het knaagdier de voerpoten efficiënt als grijphandjes kan gebruiken.

Foto Danielle Schwarz

veel. Om die reden staat de soort als „bedreigd” op de Rode Lijst van zoogdieren.”

Over enkele weken gaat de hazelmuis in winterslaap. Tot eind april ligt het dier op de grond in een vochtige strooisellaag. „De langslaper scheidt een substantie af, waardoor bladeren aan zijn vacht blijven plakken, maar die verder geurloos is. Het zou heel toevallig zijn als een vos of zwijn hem vond.”

Willelm H. Smith

▣ arkive.org/common-dormouse/muscardinus-avel.

▣ lanarius/image-A4398.html voor videofragmenten van de hazelmuis.

Twee derde paddenstoelen op Rode Lijst

Bijna twee derde van de Nederlandse paddenstoelen staat op de Rode Lijst. Dat is geen goed nieuws. Wel valt er bij aan te tekenen dat het er tien jaar geleden nog slechter voorstond met de paddenstoelen.

In oktober bestond de Nederlandse Mycologische Vereniging honderd jaar. Mede ter gelegenheid van dit jubileum werd een basisrapport voor de nieuwe Rode Lijst van de Nederlandse paddenstoelen gepubliceerd. Het basisrapport is opgesteld in opdracht van het ministerie van LNV en zal dienstdoen als basis voor een nieuwe rode lijst. Die wordt echter pas van kracht na publicatie in de Staatscourant.

Rode lijsten zijn meestal geen vrolijke lectuur. Ze bevatten planten- of diersoorten die bedreigd zijn, en helaas zijn dat er tegenwoordig maar al te veel. In veel gevallen, bijvoorbeeld bij bijen en dagvlinders, staat meer dan de helft van de inheemse soorten op de Rode Lijst. Het is een gevolg van een optelsom van allerlei factoren die een negatieve invloed hebben op onze planten en dieren, zoals verstedelijking, wegeaanleg, intensivering van de landbouw, milieuvontreiniging en verandering van het klimaat.

● Paddenstoelen die op mest groeien, zoals deze geringde vlekplaat, gaan sterk achteruit.

Foto C. J. van de Moerput

Bij de paddenstoelen lijkt het al niet veel beter. Van de 2624 soorten die in het rapport beschreven worden, staan er 1619 op de Rode Lijst. Dat is 62 procent! Overigens komen niet alle Nederlandse paddenstoelen in het rapport aan bod. Ruim 2000 soorten zijn niet

bekeken, bijvoorbeeld omdat er onvoldoende gegevens bekend zijn of omdat ze niet als inheems beschouwd worden.

Goed nieuws

Er is ook goed nieuws. De lijst van bedreigde soorten is wat korter dan in de vorige Rode Lijst. En het ziet er naar uit dat dat beeld ook werkelijk klopt. Zo lijken de zogenaamde mycorrhizapaddenstoelen over hun dieptepunt heen,

dankzij de verminderde uitstoot van stikstof. Juist die mycorrhizapaddenstoelen zijn erg belangrijk omdat ze in symbiose leven met bomen en invloed hebben op de gezondheid van onze bossen.

De hele lijst in beschouwing nemende, lijkt het alsof het met paddenstoelen over de hele linie iets minder slecht gaat dan tien jaar geleden. Beslist nog geen reden om te juichen, maar wel een aansporing om het milieu-

beleid niet af te zwakken, maar er juist meer in te investeren. Het is allemaal niet voor niets en de paddenstoelenflora weerspiegelt dat. Er zijn overigens ook groepen van paddenstoelen die nog steeds verder achteruitgaan. Het geldt bijvoorbeeld voor soorten van heide- en zandverstuivingen en soorten van voedselarme graslanden.

Mestpaddenstoelen

Een nogal onverwachte groep van sterk achteruitgaande soorten betreft de paddenstoelen die op mest groeien. Sommige soorten, zoals de geringde inktzwam en de meststropharia, stonden ook al op de vorige Rode Lijst als bedreigde soorten te boek. Maar dat ook eertijds gewone soorten als het puntig kaalkopje en de kleefstropharia in de categorie „gevoelig” op de Rode Lijst staan, had vijftien jaar geleden niemand kunnen bevroeden. Het heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat het vee in plaats van ruwvoer in toenemende mate met krachtvoer bijgevoerd wordt, zodat veel dieren permanent min of meer aan de diarreë zijn.

Een andere groep die het veel slechter doet dan gemiddeld zijn de paddenstoelen van naaldbossen. Juist die hebben het meest

te lijden onder luchtverontreiniging. Hoewel de verzuring sinds 1980 sterk is teruggedrongen en de stikstofdepositie met zo'n 30 procent verminderd is, is dit voor onze naaldbossen niet voldoende. En dat klemt temeer, omdat meer dan de helft van het Nederlandse bosareaal gedomineerd wordt door naaldbomen.

In het bijna 300 pagina's tellende rapport is behalve veel statistiek in tabellen en grafieken ook veel vlot geschreven en leeswaardige tekst te vinden. Erg mooi zijn de beschrijvingen van het wel en wee van de ecologische groepen van paddenstoelen met steeds een diepgaande bespreking van enkele voorbeeldsoorten.

Informatief, aangenaam om te lezen en ook nog eens schitterend geïllustreerd met kleurenfoto's. Het Basisrapport Rode Lijst paddenstoelen is waardevol voor iedereen die zich voor het onderwerp interesseert.

N.a.v. "Basisrapport Rode Lijst Paddenstoelen", door Eef Arnolds en Mirjam Veerkamp; Nederlandse Mycologische Vereniging, 2008. Het rapport is te bestellen via Dora Stalpers (jastalpers@hotmail.com). Kosten: € 20 exclusief verzendkosten.

C. J. van de Moerput